II 861.460

Михайло Зубрицький.

ВЕРХНЯ ВОВНЯНА НОША

УКРАЇНСЬКО-РУСЬКОГО НАРОДА

В ГАЛИЧИНЇ.

Відбитка з „Матеріялів до українсько-руської етнольоґії“, т. X.

ЛЬВІВ, 1908.

З друкарнї Наукового Товариства імени Шевченка під зарядом К. Беднарського.

I 861.460

1947 K-185 /12870

Верхня вовняна ноша українсько-руського народа в Галичині.

Написав **Михайло Зубрицький.**

В науці до тепер ще не усталений поділ гірського населеня. До сього можуть у значній мірі допомогти докладні студиї над ношею, чи огарткою наших гірняків. Люди, що носять однакову огартку, мають також і инші спільні риси і почувають ся близшими з собою, як із людьми иншої ноші. Гірняки ладять собі одіж на зиму з овечої шкіри кожухи і сїраки з овечої вовни. Кладу тут назву сїрак, хоч він у ріжних сторонах всяко називає ся. Що до крою і вигляду сїраків треба галицькі оселї в горах поділити на три пояси. Перший іде від найдальшого заходу, як далеко засїли Русини, по місточко Лютовиска або горішній Сян. Сей простір замешкують Лемки. Свої сїраки називають вони на заході: чуга́нї, вже в сяніцькім повіті, а в лїськім чопо́ви, чапо́ви, ча́пів, чо́пів. Граничні села, де ще тепер носять чапови, подаю тут від угорської границї недалеко жерел Сяну аж поза місто Сянік. Ось назви сих сїл: Волосате, Устріки Горішні, Беріжки, Ступосяни, Смільник, Скородне, Поляна, Росолин, Соколова Воля, а звідси на захід Телешниця Санна, Полянчик, Мичків, Березка, Середне Село, Дзюрдзїв, Вільхова, Тернава Горішна, Морохів, Вільховець, Волиця, Сенькова Воля, Дудинцї і Одрехова. Дальших сїл граничних від півночи в напрямі західнім не подаю, бо не знаю їх назви. Чуга́ня, чо́пів, се гладкий сїрак із чорної вовни, не скроєний до стану, до обшивки пришитий великий кусень сукна, який з переду довгий на кілька цалїв спадає долї плечима так, що з під нього видно сукно чуганї ще на кілька цалїв. Сей кусень сукна називають декуди ковнїрь, в иньших сторонах клабу́к, в Мшанци також: вбру́сок (обрусок). Алек. Торонський пише: „У Лемкôвъ сандецкого и части пограничной ясельского

округа „чуги“ нѣтъ“. (Див. Русини Лемки, Зоря Галицкая на годѣ 1860.) Декуди з клобука з долїшного краю звисають білі або чорні тороки, попришивані одна коло одної. Чуганю застегнують лиш під шиєю, більше защапок, дїрок нема, через те поли все отворені. Рукави на кінцях зашиті, через те Лемко нїколи не вдїває рукавів на руки. За те зашиті рукави бувають складом усякої всячини; коли Лемко іде до роботи, кладе там хлїб або які знаряди, в містї вкладає в рукави все, що купить, а в рукав змістить ся. Кишень у чуганях нема. Коли холоднїйша пора, надївають Лемки під чуганї короткі лейбики, що сягають трохи низше стану. Невісти і дївки не носять чугань, надївають короткі лейбики, а в зимі короткі кожущата. Чуганї, се давнїй, пастуший стрій задержав ся до тепер на досить великім просторі. Таку одїж мабуть загально носили в пастушій добі. Та одїж вигідна була для пастушого побуту, бо в рукави можна було сховати хлїб та все, що пастух носив із собою. Він ішов з худобою з місця на місце, то треба було все потрібне носити з собою. Коли люди зачали управляти землю, то така одїж була вже менше вигідна при роботї і тодї вже було ненаручно носити з собою в рукавах чи харч, чи потрібні знаряди. Лемки надївають чуганї в часї сніговійницї або сильного вітру так, щоб від них закрити ся, і тодї обертають сю одїж отвором на одно плече, або на друге. Так само певне захороняв себе і пастух в часї сильного вітру, бурї та сніговійницї, а клабуком закривав голову і вже був безпечний від перемерзненя.

Чуганї мусїли сягати дальше, як тепер, на північ; Мазури коло Риманова носять білі. Та з часом люди покидали сю ношу і переймали иньшу. Як дочуваю ся від місцевих людий, то під сю пору по лемківських горах геть закидають чопови, чуганї, особливо молодше поколїнє носить на військовий лад скроєні кабати, спенсери. До зміни ноші богато причиняє ся також побут наших людий в північній Америцї. З відтам приїздять люди в панськім строю, загально принятім в Америцї, а в своїм селї здіймають і ховають сю одїж, а надївають уживану в селї. Та з часом вже не переодївають ся і не „ганьблять ся“ носити американську ношу, а домашну замітують, бо для них невигідна і тяжка. Мабуть чуганя з часом вийде цїлком з уживаня, а її місце займуть бурнуси, військові плащі і т. ин.

Особливший тип що до ноші представляє село Волосате, положене на самій угорській границї. Волосате або Волосатка засноване 1559 р. Там осадив князь лиш двох чоловіків, a obu furtatorow.*) Село далеко

---

*) Див. Люстрація сяніцького староства, ст. 287. Жерела до Історії України-Руси, том III, ст. 5.

за світом не приманювало людий на поселене, а через те могло стати ся збіговищем всякої людської покиди. Тепер носять там чопови, але більше у них видно короткі волохаті, білі гуньки, застегнені лиш під бородою. Такі гуньки носять руські мужики на Угорщині і називають їх ґуба́ньа, ґуба́ні. Мабуть у жаднім иньшім галицькім селї таких гунь не носять. А Волосатції виріжняють ся у нас всею ношею від инших людий, що дуже добре можна видїти в часї більших ярмарків у місточку Лютовисках. З людьми з Угорщини мають дуже близькі зносини, а навіть там женять ся і дївки віддають на тамтой бік. В се село забите дошками годило би ся виправити наукову експедицію задля прослїдженя побуту тамошнїх селян.

Другий середнїй пояс сукняної огартки займає зглядно не великий простір на захід по села вичислені висше, а на схід по отсї граничні села: Орове, Східницю, Кропивник Старий і Новий, Рибник, Майдан, Довге (всї в дрогобицькім пов.), а далї на полудне до угорського боку границею теперішнього стрийського і турецького повіту. Ся частина нашого краю займає менше більше давнїйший округ (Kreisamt) самбірський Характерною рисою сього пояса є сїрак на дві фалди. Давнїйше носили люди білі сїраки. Такі білі сїраки я бачив в 60-тих роках у гірських селах на схід від Турки, одначе в тих часах вже зачали люди носити чорні і поволи білі вийшли цїлком з уживаня. В сїм поясї було богато шляхотських громад, декуди одно село мало дві громади, шляхотську і хлопську і два селові уряди: префекта і війта, що ще й тепер стрічаємо пр. в Терлї, Топільници і під сю пору є ще в тих селах назви префекта і війта. В инших селах є один начальник громади для шляхти і хлопів, але називають його префектом, як у Комарниках. Ріжницю суспільного положеня місцевого населеня покажуть отсї назви села Ільника за Туркою: Ільник Земянський (Шляхотський, Іль. Запорожський, Іль. Королївський (див. перемиський шематизм епархіяльний). В кождім селї, винявши чисто шляхотське, був лан, два або і три війтівства, на якім сидїли понайбільше шляхтичі, верства на пів упривілейована, а побіч неї піддані, хлопи, властива громада. Ся верства упривілейована змагала все до того, щоб не лише своїм виємковим положенем, але і зверхнїм виглядом виріжнити ся від громади, від підданих. Піддані були численнїйші і не любили шляхти, але і останні дивили ся кривим оком на громаду.

Сїраки на дві фалди носили виключно піддані, хлопи. Під сю пору перестають у декотрих селах носити сїраки на дві фалди, а шиють два роди лейбиків. У Мшанци і сусїдних селах рідко можна побачити сїрак; нових не шиють, хиба ще доношує дехто давнї. Неодин перешив сїрак на лейбик. Дальше подаю крій сїрака і двох лейбиків, який менї достат-

чив сільський кравець із Мшанця. На сірак, (фіґ. I) складає кравець сукно в двоє, відмірює пядями потрібну довжину 6, 7, 8 пядий*) і відтинає, потім витинає по два кусні сукна з передної части і задної. Відходить по три кусні, що нарисовані під головною фіґурою, а се: два клапці на рукави, що на кінци рукавів пришивають ся і на них зверха виглядають, як би були закочені, два клинці вставляють ся долом по боках, коли сукно вузке, і два додатки до рукавів. На половину рукавів лишило ся кравцеви з сукна, а другу половину дошиває з сих двох куснів. Вистаючі кусні а перетинає, як зазначено на рисунку, при шитю кравець, загинає їх у двоє і робить дві пристаючі фалди, що сягають від стану аж на конець сірака. Правий бік поли загинає ся і пришиває ся, а на лївім боцї під обшивкою пришиває ся клапець (кляпу), кусень триґранчастого сукна. По кінцях пришиває ся на около на переді, долом, на около рукавів і кишень білий шнурок (снурок), скручений з ниток, напрядених із білої вовни. Для запинаня сірака не пришивають ніяких петлиць; чоловіки приопасують сірак ременем, а жінки крайкою. Коли тепло, то носять деколи сірак на опашки. Малі дітваки не мали сіраків, повідають що не можна було скроїти добре. Правдоподібно жалували псувати сукно, бо воно було занадто широке на малого дітвака. Перший сірак діставав уже добре підрослий парубій. Дітваки загортали ще найскорше лейбик без рукавів, ушитий для когось старшого з домашної челяди. Сірак на дві фалди називає ся в Мшанци також ку́ртьа. Такі сіраки декуди, як у Мшанци і сусїднїх селах, виходять з уживаня, однак коло Турки і поза Туркою до угорської границї носять їх загально. В сторонах, де занехують курті, носять лейбики двоякого крою (фіґ. II і III) один покраяний на чотири кусні, а другий скроєний на подобу сірака. Крій на чотири кусні назвав мій кравець польським або німецьким, а другий руським.

Руський лейбик подібний до сірака, лиш фалдів нема, а польський чи німецький, покраяний на кавальцї. Коли такі лейбики польські чи німецькі, появили ся в Мшанци, назвав їх тутешний ґазда Юринин Яцько, що служив десь у 30-тих роках у війську, фрачками, і та назва тепер частково ввійшла в уживанє в селї. Люди покидають сіраки на дві фалди мабуть тому, що менше сукна виходить на лейбик і що останнїй лекший, а через те догіднїйший. Селяни закидають недогідну огартку, а ладять собі більше поєдинчу і вигіднїйшу. Таку саму реформу перевели зі своєю огарткою вже давнїйше інтеліґентні верстви, що покинули давні тяжкі бекеші, капоти, а недавніми часами і сурдути, а перейшли на легкі блюзки, жакети. Навіть і наші галицькі Жиди по містах

*) Пядь має 9 цалів довжини.

закинули довгі бекеші, а носять блюзки; сей звичай починає поміж Жидами приймати ся вже і по селах. Селянські маси вводять у себе також зміну огартки, коли се видає ся їм практичнійше, а можна приняти і таку догадку, що ті маси переймуть із часом загально уживану у інтеліґенції огартку, як се вже і є тепер у Злучених Державах Америки.

Сільський кравець, се не заводовий ремісник, а ґазда-рільник, що в вільних хвилях шиє сїраки, лейбики, холошнї або у себе дома, або йде до того ґазди, який його просить, щоби йому що ушив. Як шиє у ґазди, дістає харч, горівку і заплату грішми 40—50 кр. Шиють в осени та в зимі, в лїтї кождий пильнує своєї роботи коло ґаздівства. В Мшанци попередніми лїтами був лиш один кравець, тепер є 6, та один із них поїхав до Америки на заробітки. Поодні ходять і до сусїднїх сіл робити, коли їх хто замовить на роботу. Треба добре кравцеви звивати ся, щоби за день ушив один сїрак.

Дрібна шляхта в шляхотських селах і на війтівствах, а також солтиси носили сїраки на шість фалд із заду двоякого вигляду, на півночи з короткими, круглими ковнїрами, пришитими до обшивки, що обіймає шию, і без таких ковнїрів більше на полудне в напрямі до угорської границї. Такі сїраки ладили з мішанини білої і чорної вовни і називали їх на півночи сїрма́нї, а на полудни опо́нчами або чемерками. Сиві опончі були звичайнїйші; заможнїйші люди та з більшими претенсіями шляхотськими ладили чемерки з цїлком чорного сукна. Місцями переважали сиві, декуди чорні або виключно носили один виріб. Бували й такі села, де хлопи покидали свій стрій, свою огартку, а переймали від шляхти. До опанч пришивали задля запинаня їх по боках білі шнурки з ґудзом на кінцї, а на другій полї петлю з такогож шнурка і сю петлю запинали на ґудз. Поли й кінцї долом, фалди, обшивку і рукави обшивали шнурком. При чемерцї пришивали два ряди кістяних барилок, а під ними чорні тасьми в двоє зложені. Таких барилок нашивали по чотири по обох боках грудей, а кінцї тасьми засиляли одну в другу з противного боку і закладали на барилки. Поли, фалди, рукави, обшивку і кишенї обшивали чорною тасьмою. Крім сеї більшої одежі ладили собі люди короткі лейбики, які деколи, в холоднїйшу пору, одївали під спід, або носили їх без опанчі чи чемерки при роботї. Жінки в біднїйших родинах носили опанчі, одївали і до церкви, за те богатші мали до церкви в лїтї сукняні, чорні, довгі кафтанята, а в зимі футра з лисів, покриті чорним або зеленим сукном.

В Мшанци носили сїрманї посїдачі війтівства, тепер нема і слїду по них у селї. Останнїй носив сїрманю з круглим ковнїром, клабуком, старий дяк, який умер 1893 р. Але такі сїрманї носять у сусїднїм селї Бандрові і дальших на північ. Ковнїр на сїрманї виглядає так, як пеле-

рина на реверендах наших канонїків. Сей стрій держить ся ще й тепер в богатьох селах, а то в кутї, що йде по при лупківську зелїзницю від хирова до Сянока, де стикаєть ся з першу з сїраками на дві фалди, а далї з чоповами, від Сянока по при великий закрут ріки Сяну, недалеко Перемишля, а звідси до Хирова. Від сіл Терла, Росох, Лїбухови (се шляхотські села) на цїлім Підгірю аж поза Дрогобич носять сїраки на шість фалд, сиві і чорні, як де звичай. В Дрогобичи передміщани і люди з сіл, положених на полудне і захід, носили сїраки з чорного сукна на 6 фалд і називали їх гунями. Сукно на ґу́нї купували в жидівських крамах, бо овець не годували, то й свого сукна не мали. Як хто в Дрогобичи роздивив ся, особливо в понедїлок, у торговий день, то зарав пізнав, хто з Дрогобича, а хто прийшов із села. Передміщани обшивали обшивку, кляпи на грудех, і загинки (клапцї) на рукавах ясним, червоним сукном, а селяни синїм. Люди з сіл приносили сукно на гунї до Дрогобича і там давали тамошнїм кравцям, руським міщанам шити. У такого кравця, Губицького, мешкав я в 1871 р. як ученик I ґімн. кляси. Він усе шив гунї людям з околичних сіл. Так одівали ся в Дрогобичи передміщани в 70-тих роках минулого віку, а їх жінки вже не носили гунь, а надївали до церкви сукняні чорні жупани, в буднї-ж днї носили короткі лейбики з крамщини. Яку одежу носять тепер передміщани в Дрогобичи, не скажу, бо я вже давно там не бував.

Третїй пояс сїраків починає ся в селах: Орове, Східниця, оба Кропивники і т. д. і забігає на схід по під Бескид аж на Буковину. Люди з Мшанця, як ідуть на купно овець поза Турку на схід, повідають, що йдуть у Тухольщину, так само повідають, як ідуть у скільські гори. А людий вже в долинськім повітї називають Гуцула́ми, пр. пішов на вівцї на Гуцули́, коло Долини. Для них і всї гірняки, що жиють дальше на схід від Долини, Гуцули́. В тій части краю сїрак, чи як на Гуцулах повідають, сердак, не має з заду двох фалд загнених і пристаючих до спідного сукна, за те видно, як відстають по обох боках сїрака два куснї сукна зшиті до купи і над сукном піднесені в гору. Так зшиті два куснї сукна горують на сїрацї і сягають від стану аж до кінця сукна в долинї. Поли сїрака широкі, відстаючі, так само рукави занадто великі, повні. Бачучи такий сїрак на чоловіцї, видить ся так, як би він не був на него ушитий, а на якогось другого чоловіка, більшого, грубшого, дуплавійшого. В тїсних роках вийшло богато людий із Мшанця в Поділє, а найбільше з них опинило ся на Буковинї. Поодні, або їх потомки, приходили сюди чи то побачити ся з родиною, що в селї полишила ся, або задля упорядкованя спадщини або продажі припадаючої на них части ґрунту. Приходили сюди в таких сїраках, які носять на Буковинї і власне їх вигляд такий, як висше подано. Відпитував я

і у тих людий, які що року ходять на Гуцули купувати вівці і вони оповідали менї про вигляд сїраків у людий в тамтих сторонах.

Можливо, що подані тут подробицї де в чім не будуть цїлком вірні, особливо що дотичить третього пояса. Однак те, що подаю тут, може комусь придати ся при переведеню докладнїйшого дослїду.

Мшанець, дня 12 грудня, 1904.

До розвідки про „Вовняну ношу укр.-руськ. народа в горах в Галичині“ додаю ілюстрації всїх трьох типів огартки наших селян; Лемківські чуги відбито в „Науцї“, II річник, стор. 396. Там є на образку кілька селян, мабуть із Завадки, Сяніцького пов. і їх чуганї виразно відбиті. Проф. Ф. Вовк фотоґрафував селян у Мшанци й инших селах, Турчанського пов., тож коли опублїкує їх, будемо мати значнїйшу збірку народнїх одягів. Тут подаю на окремих таблицях малюнки й фотоґрафії:

Фіґ. I. Крій чугавї із Команчи, Сяніцького пов.

Фіґ. II. Ковнїр від чуганї із Команчи, Сяніцького пов.

Фіґ. III і IV. Чуганя із Команчи з заду і з боку.

Фіґ. V і VI. Гунька із Команчи з переду і з заду.

Фіґ. VII. Синїй лейбик із Команчи.

Фіґ. VIII і IX. Синїй лейбик із Чистогорба, Сяніцького пов., вибиваний жовтими ґузиками.

Фіґ. X. Лемко із Команчи.

Фіґ. XI, XII і XIII. Крій сїрака, (куртї), лейбика з рукавами і без рукавів із Мшанця.

Фіґ. XIV і XV. Сїрак із Мшанця з переду і заду, ковнїр піднесений, в дійсности носили люди все виложений, загнений.

Фіґ. XVI і XVII. Лейбик із Мшанця з рукавами з переду і заду.

Фіґ. XVIII і XIX. Лейбик із Мшанця без рукавів з переду і заду.

Фіґ. XX. Чоловік із Мшанця в лейбику з рукавами, фот. д. Ф. Вовк.

Фіґ. XXI. Парубок із Мшанця в лейбику з рукавами, фот. д. Ф. Вовк.

Фіґ. XXII. Дївчина із Мшанця в лейбику без рукавів, фот. д. Ф. Вовк.

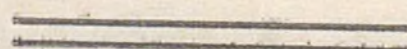
Фіґ. XXII, XXIV і XXV. Чоловік із Явори, Турчанського пов. в опончи.

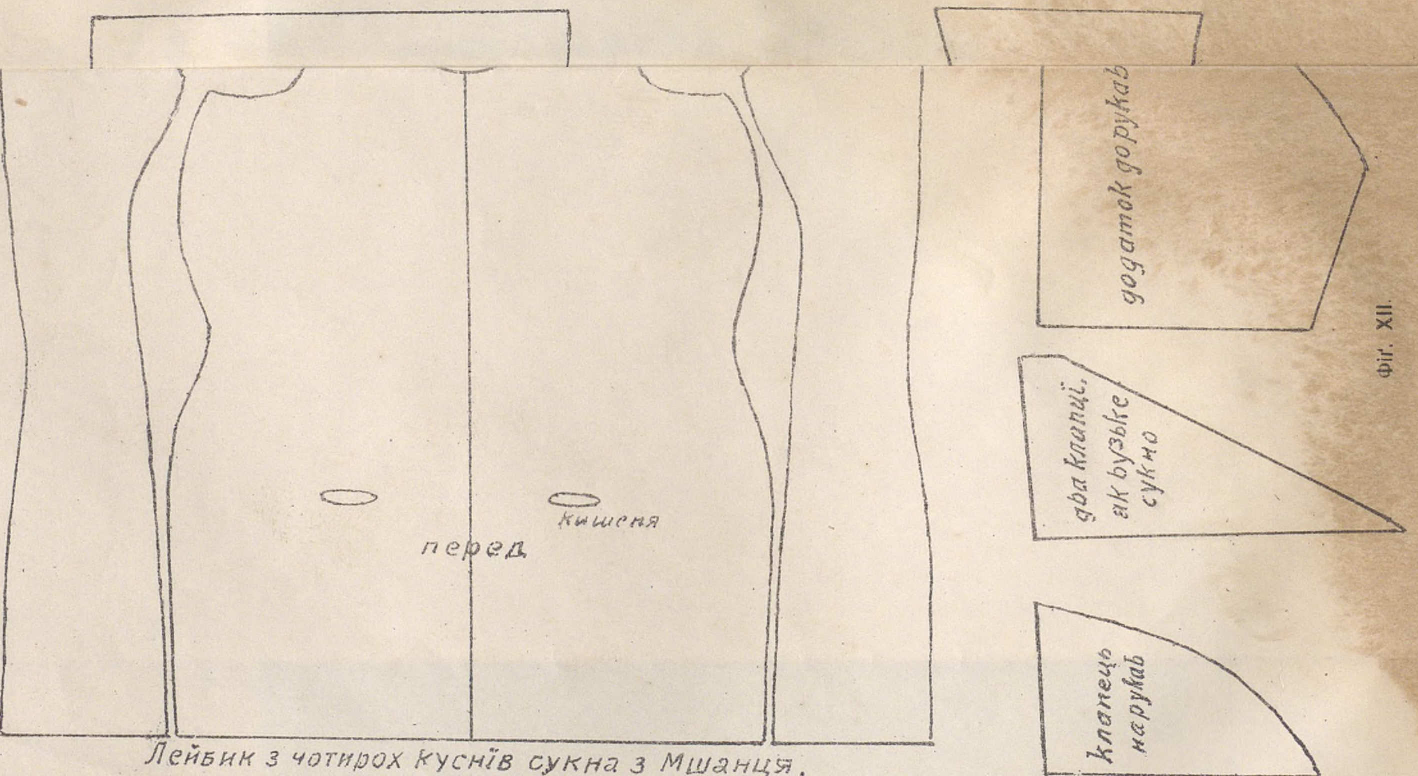
Фіґ. XXVI і XXVII. Чоловік із Бандрова, Ліського пов. в сїрмани з пелєриною.

Фіґ. XXVIII і XXIX. Чоловік із Бандрова в лейбику.

Фіґ. XXX. Сїрак із Орового, Дрогобицького пов.

Фіґ. XXXI і XXXII. Парубок із Орового в сїрацї з переду і в боку.

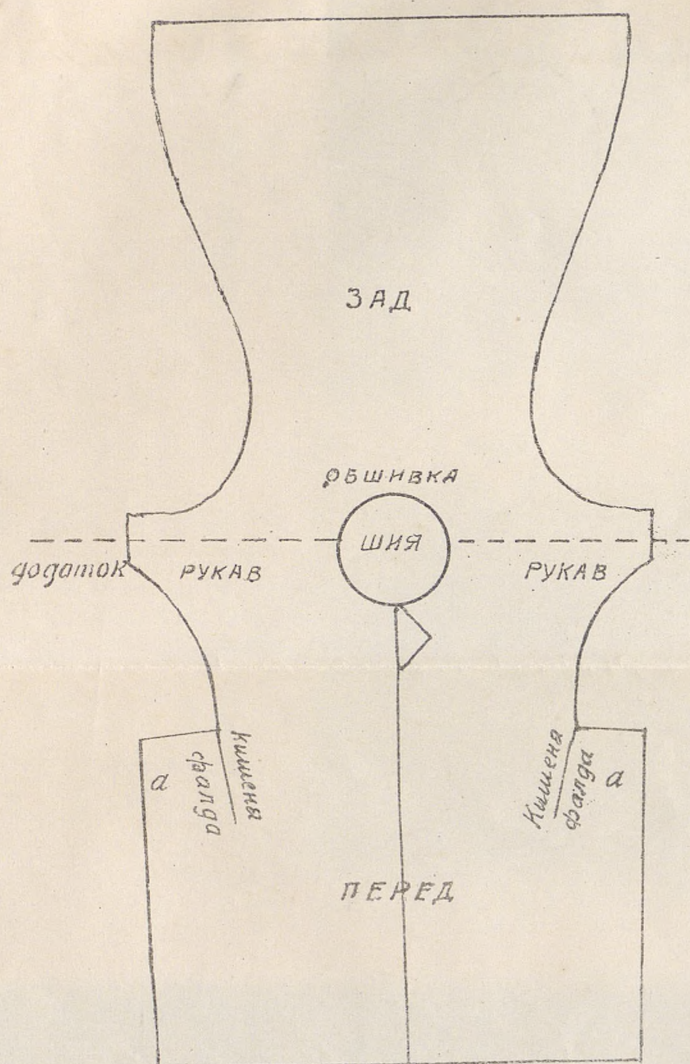

Фіґ. XII.

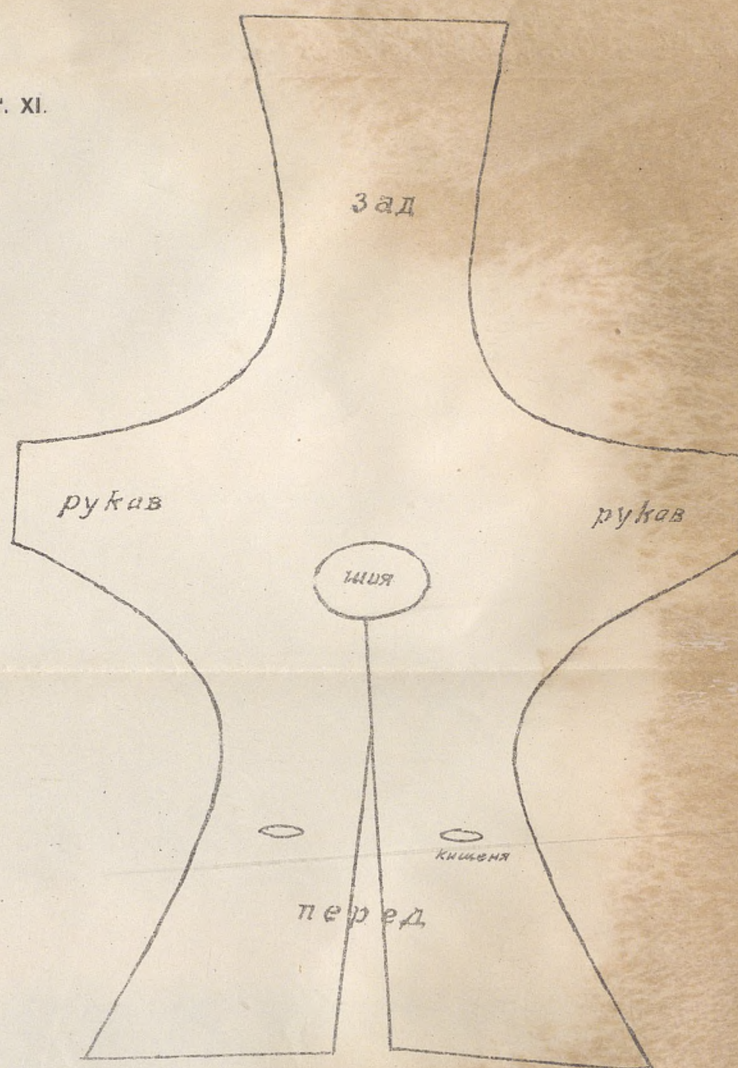
Лейбик з чотирох куснів сукна з Мшанця.

Фіґ. XIII.

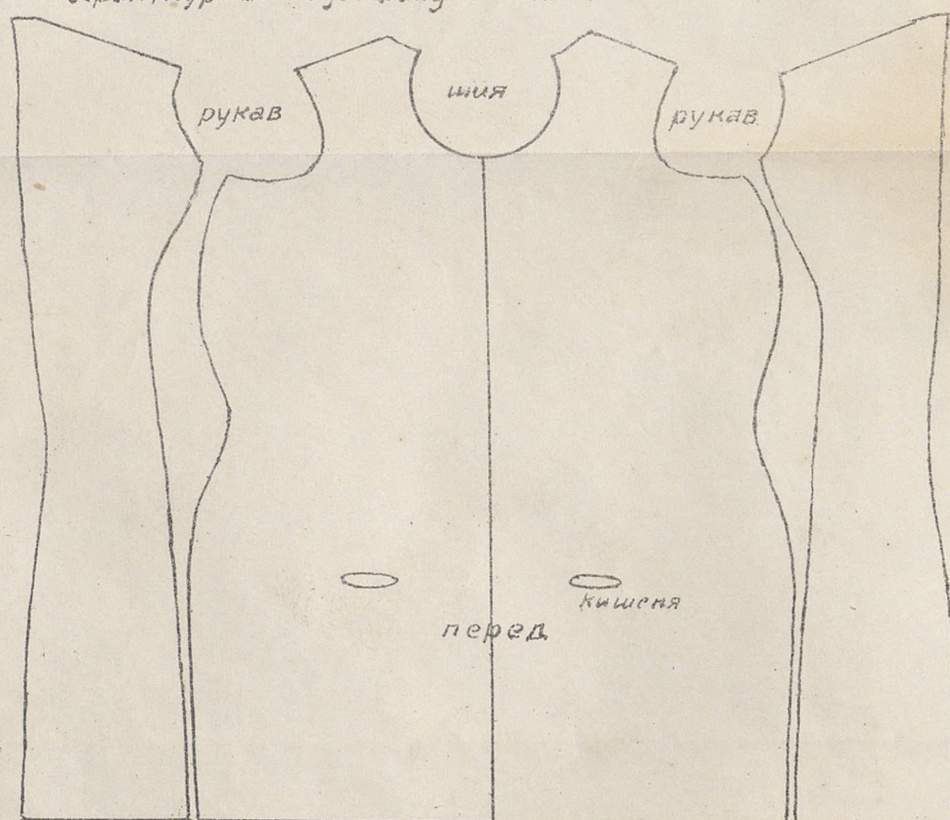
Фіґ. XI.

Сірак, куртьа на дві фалди з Мшанця.

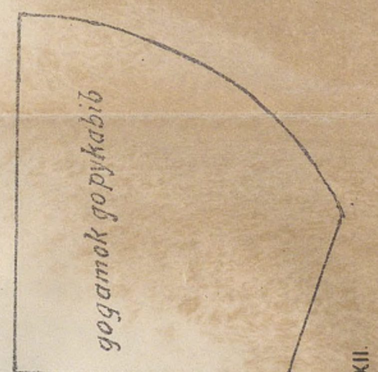

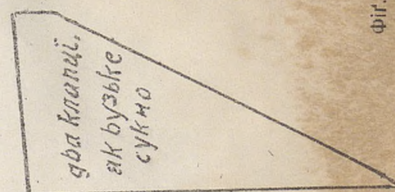
Лейбик з одностайного сукна з Мшанця

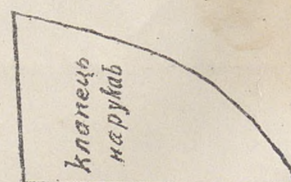

Лейбик з чотирох куснів сукна з Мшанця.

Фіґ. XIII.

Фіґ. XII.

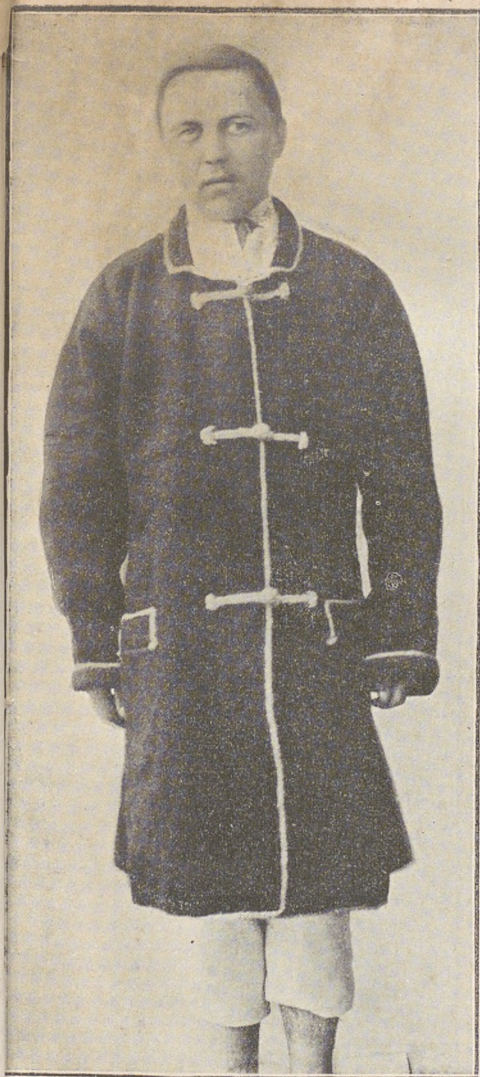
Фіґ. XIV.

Сїрак з переду з Мшанця.

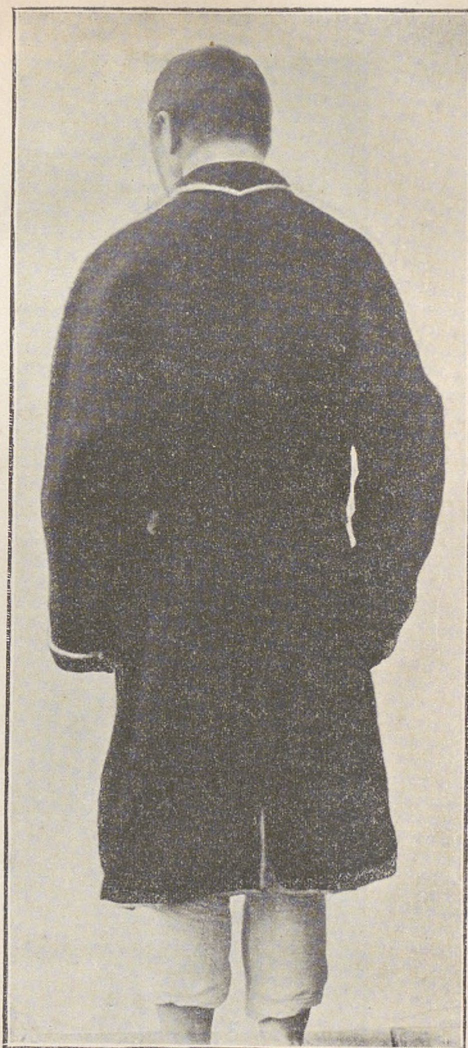
Фіґ. XV.

Сїрак з заду з Мшанця.

Фіґ. XVI.

Лейбик із рукавами з переду з Мшанця.

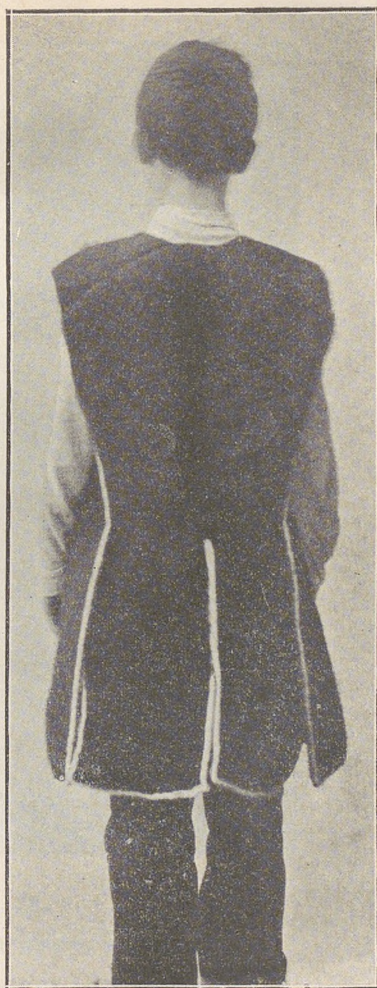
Фіґ. XVII.

Лейбик із рукавами з заду з Мшанця.

Фіґ. XVIII.

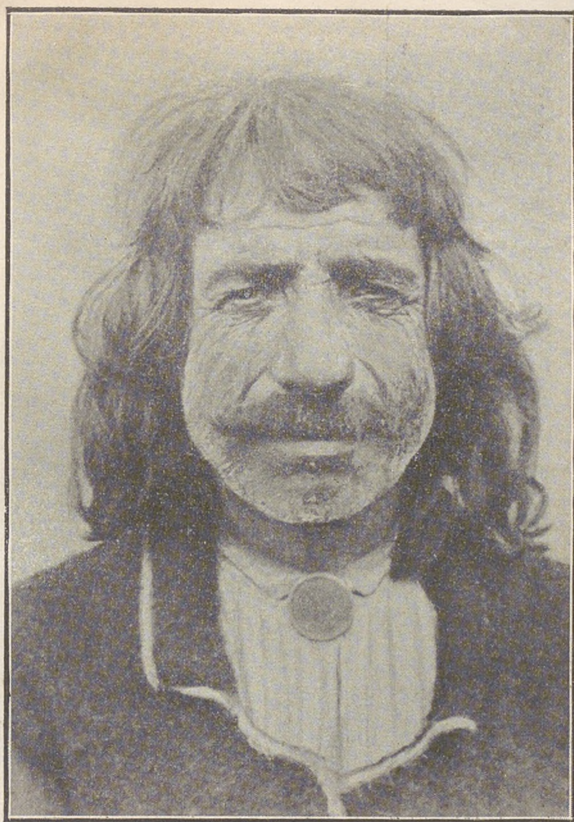
Лейбик без рукавів з переду з Мшанця.

Фіґ. XIX.

Лейбик без рукавів з заду з Мшанця.

BIBLIOTEKA NARODOWA

Фіґ. XX.

Чоловік з Мшанця в лейбику з рукавами.

Фіґ. XXI.
Парубок із Мшанця в лейбику з рукавами.

Фіґ. XXII.
Дівчина з Мшанця в лейбику без рукавів.

Фіґ. XXIII.
Чоловік із Явори коло Турки в опончи.

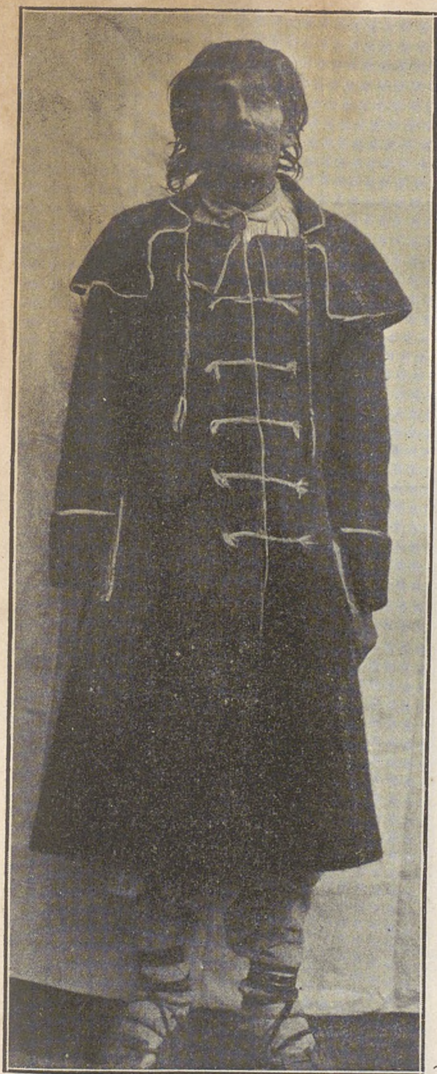
Фіґ. XXIV.

Чоловік із Явори коло Турки в опончи.

Фіґ. XXV.

Чоловік із Явори коло Турки в опончи.

Фіґ. XXVI.

Чоловік із Бандрова, пов. Лісько, в сірмани.

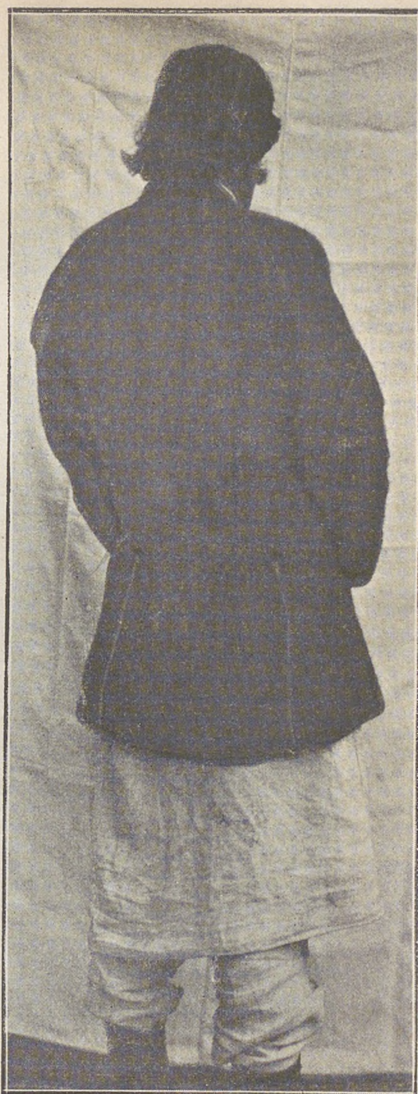
Фіґ. XXVII.

Чоловік із Бандрова, Ліського пов. в сірмани.

Фіґ. XXVIII.

Чоловік із Бандрова в лейбику.

Фіґ. XXIX.

Чоловік із Бандрова в лейбику.

Фіґ. XXX.

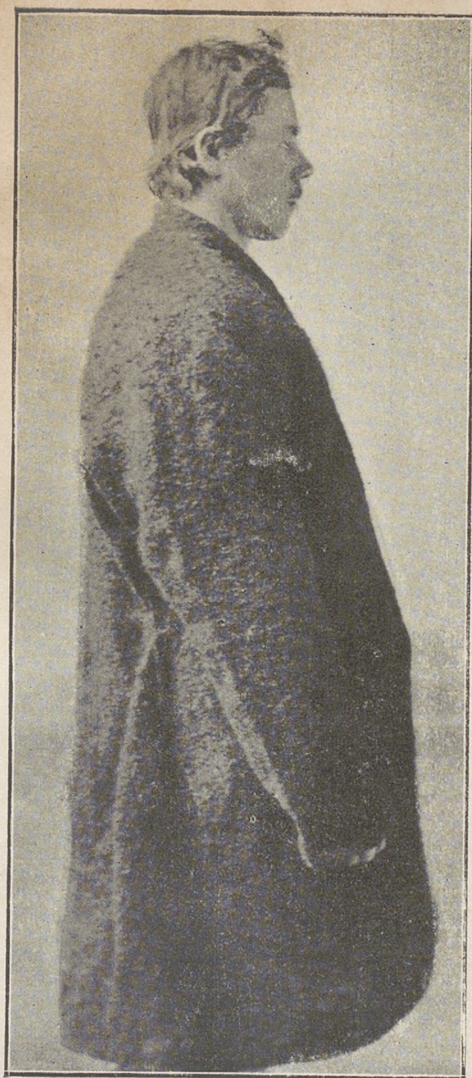
Сїрак з Орового, Дрогобицького пов.

Фіґ. XXXI.

Парубок з Орового в сіраці з переду.

Фіґ. XXXII.

Парубок з Орового в сїрацї з боку.

BIBLIOTEKA NARODOWA

Ze zbiorów
po ś. p. Czołowskim

Biblioteka Narodowa
Warszawa
30001018375075